

Pekka Sutela: Socialism, Planning and Optimality. A Study in Soviet Economic Thought, Commentationes Scientiarum Socialium, 25, 1984, 230 s.

Neuvostoliittolaisen taloustieteen kehitystä tutkittaessa joudutaan huomioimaan seikkoja, jotka ovat vieraita länsimaisille taloustieteen traditioille. Taloustieteelliset keskustelut liittyvät osana laajempiin ideologisiin suunnanmäärittelyihin, ovat kiinteässä kosketuksessa marxilais-leniniläiseen filosofiaan ja ovat luonteeltaan korostuneen poliittisia. Tutkija joutuu näin ollen ottamaan kantaa asioihin, jotka kenties muissa yhteyksissä suljettaisiin taloustieteen ulkopuolelle.

Tieteiden rajanvetoa koskevat pulmat heijastavat tässä tapauksessa myös syvempiä kulttuurillisia ja yhteiskunnallisia eroja. Neuvostoliitossa ei esim. ole tapana puhua sosiologiasta, taloustieteistä tai politiikan tutkimuksesta samassa mielessä kuin länsimailla. Sellaiset oppiaineet kuin filosofia, tieteellinen kommunismi tai poliittinen taloustiede käsittelevät kuitenkin osittain samoja aiheita kuin em. länsimaiset tieteet. Voidaksemme ymmärtää oikein neuvostoliittolaista keskustelua on tietenkin tunnettava sikäläisen keskustelun ominaispiirteet, mutta myös tieteellisen debatin yhteiskunnallinen ja historiallinen konteksti. Tutkijan tiellä on näiden pulmien lisäksi joukko »teknisiä ongelmia», venäjän kielen vaikeudet, marxilais-leniniläisen terminologian erikoisuudet, aineiston saantiin liittyvät ongelmat yms.

Tätä taustaa vasten tulee asettaa Pekka Sutelan neuvostotaloustieteen »matemaattista vallankumousta» käsittelevän väitöskirjatyönsä »Socialism, Planning and Optimality. A Study in Soviet Economic Thought» johdannossa esittämä tunnuslause: »The aim of this study is something quite humble and difficult: simply to understand and if possible interpret what happened».

Sutela lähestyy tutkimuskohdettaan sen omista edellytyksistä käsin, yksityiskohtia myöten neuvostoliittolaisia argumentteja seuraillen. Teos on systemaattinen esitys neuvostoliittolaisen optimaalisen suunnittelun talousteorian ja sen traditioita jatkaneen optimaalisen toiminnan teorian synnystä ja kehityksestä. Se on laaja ja yksityiskohtiin asti pureutuva monografia, joka kokoaa yhteen monivuotisen työn tulokset. Teos tähtää »matemaattisen vallankumouksen» kokonaisarvioon ja kritiikkiin. Mutta kritiikkiä ei haluta esittää ulkokohtaisin tai ideologisin kriteerein. Sutelan työn omaperäisyys on siinä, että arvostelu nousee neuvostotaloustieteilijöiden omista argumenteista, niiden paradokseja ja umpikujia analysoiden. Ideologisiin legitimointirytyksiin Sutela suhtautuu erittäin kriittisesti. Vaikka hän hyvin pitkälle »ymmärtää» tutkimuskohdettaan, niin hän ei hyväksy käsitteiden epämääräistä käyttöä ja paljastaa säälimättömästi epämääräisyyksien ei-tieteelliset käyttötarkoitukset. Hyvä esimerkki on keskustelu sosialismin nk. ta-

loudellisesta peruslaista. Käsiteltyään lukuisaa joukkoa neuvostoliittolaisia määritelmäyrityksiä Sutela toteaa:

«... being as badly defined as it is, discussions on it necessarily cover everything and tell nothing. Basically, the basic economic law of socialism in most cases still means that the Soviet Union is Good Society.»

Lainaus antaa myös vihjeen Sutelan tyylistä. Asia-tekstistä hän silloin tällöin — sopivan säästeliäästi — poikkeaa myös ironian ja satiirin tielle. Asiaan kuuluu, että Sutela on myös sinne tänne piiloitellut piikkejä arvonsa tunteville akateemikoille ja länsimaisille tutkijakollegoilleen — tämän arvion kirjoittaja mukaan lukien.

Sutelan teos tuottaa pettymyksen niille, jotka ovat kiinnostuneita tieteen metateorioista tai yhteiskuntatieteen »paradigmoista». Vaikka hän tosiasiallisesti tutkii mitä mielenkiintoisinta »paradigmaattista muutosta» Neuvostoliiton yhteiskuntatieteissä, ei hän halua liittää keskusteluaan yleisempiin yhteyksiin. Luulen, että tämä on loppujen lopuksi teoksen ansio!

Sutela »vain» rekonstruoii tapahtunutta, osoittaa, miten väittelyn kierrokset rakentuvat päällekkäin ja kuinka myös aatehistorian paradoksit välittyvät eteenpäin nykypäivään asti. Kriittinen tarkastelija voi itse tehdä tältä pohjalta johtopäätöksiä käsiteltyjen teemojen yhteydestä teoriakehityksen ristiriitaisiin voimiin.

Sutela ei lähde liikkeelle mistään eksplisiittisestä teoriasta. Hän yksinkertaisesti ryhtyy dialogiin aineistonsa kanssa ja »antaa lähteiden puhua».

Laajassa kokonaiskatsauksessa, jollainen Sutelan teos on, tutkimuksen rajaaminen on keskeinen metodologinen ongelma. Se ratkaisu, jota »Socialism, Planning and Optimality» noudattaa, perustuu eräänlaiseen »suppilotekniikkaan». Teos alkaa laajoista aatehistoriallisista teemoista, marxismin synnystä, saksalaisen sosialidemokratian ohjelmista ja niiden välittymisestä Venäjälle. Näistä tutkija etenee Lokakuun vallankumouksen jälkeiseen aikaan, 1920-luvun kokeiluihin, Stalinin ajan poliittiseen taloustieteeseen ja lopulta (77 sivun »johdannon» jälkeen) päättyy optimaalisen suunnittelun ja optimaalisen toiminnan teorian (SOFE) analyysiin. »Suppilotekniikan» hyvät ja huonot puolet ovat ilmeisiä. Jälkimmäisiin puoliin kuuluu se, että tutkimuksesta tulee helposti »etupainoinen»: Sutelan tapauksessa lukija, joka on kiinnostunut vain SOFE:sta joutuu »pitkälle marssille» läpi teoriakeskustelujen, joita teoksen tekijä osuvasti kutsuu termillä »obscure debates». Voidaan perustellusti kysyä, onko SOFE:n ymmärtämisen kannalta täysin välttämätöntä tietää, mitä Marx ja Engels ajattelivat Venäjästä, tuntee venäläisen populismin klassikoita tai aasialaista tuotantotapaa.

Vaikka Sutela teoksensa alussa kiusaa lukijoitaan sivujuonilla, on myönnettävä, että suppilotekniikka tiivistää esityksen kuitenkin kohden pääteemaa, jonka se samalla asettaa mielenkiintoiseen aatehistorialliseen

perspektiiviin. »Matemaattisen vallankumouksen» teemat nousevat kotimaisesta maaperästä, eivätkä ole sillä tavalla lainatavaraa kuin länsimailla (toivorikkaasti) on ajateltu. Myöskään traditionaaliset vastakkainasettelut (konservatiivit, liberaalit, tiede vs. ideologia tms.) eivät usein kestä teorianhistoriallista tarkastelua. Tältä osin Sutelan työ tukee niitä käsityksiä, joita myös itse olen puolustanut valtiotieteellisessä tiedekunnassa tarkastetussa väitöskirjatyössäni *The Origins and Development of Systems Thinking in the Soviet Union*, 1982.

Allekirjoittaneen ja Pekka Sutelan työt ovat valmistuneet suurin piirtein samoihin aikoihin, toisistaan riippumatta ja johtopäätökset perustuvat erilaiseen aineistoon. Niinpä Sutela on erältä osin kyennyt täydentämään ja kritisomaan näkemysään ja asettamaan uuteen valoon omissa tutkimuksessani esiintyneitä avoimia ongelmia (mm. Stalinin ajan poliittisen taloustieteen osalta).

Mutta Sutelan työ ei jää »matemaattisen vallankumouksen» historiallisten juurien esittelyyn. Sen yksi pääansio on tutkia myös asian »kääntefunktioita»: »the burden of the past within modern discourses». Kysymys on siitä miten erityisesti Stalinin aikana syntyneet ajatusluutumat ovat paitsi jarruttaneet SOFE:n kehitystä myös »infiltroituneet» matemaattisen taloustieteen sisään. Näitä teemoja käsitellessään Sutela avaa neuvostotaloustieteen poliittista koodia Stalinin taloustieteellisistä kirjoituksista Juri Andropovin ja Konstantin Tshernenkon viimeaikaisiin kirjoituksiin saakka. Tältä osin taloustieteilijä Sutela kyllä päihittää joukon alansa politiikan tutkijoita analyysinsä syvyydessä. Monet poliitologit eivät näet kykene ymmärtämään neuvostomarxismia taloudellista substanssia ja menevät tästä syystä myös poliittisissa johtopäätöksissään harhaan.

Sutelan tutkimuksen kiistattomia ansioita on edelliseen viitaten se, että se antaa uutta tietoa myös muille kuin varsinaisille taloustieteilijöille. Teos on ajankohtainen politiikan tutkijoille, sosiologeille mutta myös tieteenhistorioitsijoille ja neuvostofilosofian kehityksestä kiinnostuneille.

Teoksen päämerkitys on kuitenkin taloustieteen puolella. Sutelan »suppilon» pohjalle jää lopulta vain yksi neuvostoliittolainen taloustieteellinen koulukunta, optimaalisen toiminnan teoria, SOFE. Tämän teorian kautta tutkija kykenee taitavasti analysoimaan myös koko neuvostotaloustieteen tämän hetkistä tilaa. Sutela esittelee länessäkin tuttujen talusteoreetikkojen Kantorovičin, Novožilovin ja Nemčinovin ajatukset, jotka räiväsivät tietä matemaattiselle taloustieteelle. Mielenkiintoisin osa teoksessa on kuitenkin uusien nimien, Nikolai Petrakovin, Konstantin Valtuhin ym. näkemysten analyysi. Niiden ja erityisesti Stanislav Šatalinin ajatusten kautta Sutela pyrkii rekonstruoimaan SOFE:n suhdetta traditionaaliseen sosialismin poliittiseen taloustieteeseen ja SOFE:n »oman» poliittisen taloustieteen mahdolli-

suutta. Näin tehdessään Sutela joutuu ottamaan kantaa neuvostoliittolaisen taloustieteen perusaksioomiin.

Sutela osoittaa, ettei sosialismin taloudellista peruslakia ole löydettävissä Marxilta eikä myöskään johdettavissa »Pääomasta». Sen on täytynyt tulla »jostain muualta». Sutela päätyy Staliniin, joka vuonna 1951 Engelsiä ja Leniniä mukailleen määritteli arvovallallaan tämän »peruslain». Stalinin formulaatio on ollut kaiken neuvostoliittolaisen teoretisoinnin, siis myös SOFE:n pohjana viimeisten 30 vuoden ajan.

Tässä Sutela näkee myös SOFE:n nykyistä teoretisointia rasittavan perusristiriidan. SOFE on luonteeltaan instrumentalistinen ja poliittisissa johtopäätöksissään reformistinen. Mutta se joutuu ottamaan perustulostaattinsa ja »viimeisen päämäärän» muualta, sosialismin poliittisesta taloustieteestä, jonka perustehtävän Sutela kriittisesti arvioi seuraavasti: »support the conservative conclusion of Really Existing Socialism as real socialism».

Dilemman ydin on siinä, että sosialismin taloudellista peruslakia ei voida empiirisesti osoittaa sen enempää oikeaksi kuin vääräksikään. Ja kun sosialismin poliittinen taloustiede ei tarjoa käsitevälineistöä, millä todet lauseet erotettaisiin epätosista, joutuu SOFE nojaamaan »pseudotieteeseen».

Sutelan johtopäätökset ovat neuvostotaloustieteen kehitysmahdollisuuksien kannalta varsin synkät. SOFE tuntuu yhdessä sosialismin poliittisen taloustieteen kanssa olevan dogmaattisessa umpikujassa ilman toivoa saavuttaa sen enempää maailmanmainetta kuin vaikuttaa Neuvostoliiton talouselämän modernisointiin. Luulen kuitenkin, että tämän johtopäätöksen synkeys on riippuvainen itse umpikujan rekonstruktiovasta, so. sosialismin taloudellisen peruslain ylikorostamisesta. Jos sosialismin taloudellinen peruslaki on erään »suurmiehen» voluntaristisen päätöksen synnyttämä, ei se myöskään välttämättä ole mikään ikuisesti voimassa oleva uskonkappale.

Sutelan työ lisää olennaisesti tietoa Neuvostoliiton taloustieteiden kehityksestä, SOFE:sta ja tätä kautta välillisesti myös neuvostotalouden ongelmista.

Yhtenä teoksen vajavuutena täytyy pitää käyttökelpoisen indeksin puutetta. Tämän tasoisessa kansainväliseen keskusteluun tarkoitettussa työssä, jossa nimiä ja teoreettisia konsepteja on vilisemällä, helpottaisi indeksi luettavuutta ja työn käyttökelpoisuutta olennaisesti. Tässä ekonomia (vai pitäisikö sanoa: väittelijän itseriiston aste) on käynyt tarkoituksenmukaisuuden edellä. Asia varmaan korjaantuu teoksen myöhemmissä painoksissa.

Sutelan tutkimuksen korkeatasoisuuden yhtenä osoittimenä on pidettävä työn esitarkastajan unkarilaisen János Kornain ja akateemisen vastaväittäjän brittiläisen Alec Noven kuulumista tutkimusalansa kansainväliseen kärkeen.

Suomalaisen kansantaloustieteen profiili on viime ai-

koina ollut korostuneen ekonometrinen. Luulen, että Sutelan teorianhistoriallinen lähestymistapa tasapainottaa tieteenalan kokonaiskuvaa ja osoittaa — noustessaan heti kansainväliseen keskusteluun — kuinka paljon meillä suomalaisilla on käyttämättömiä mahdollisuuksia Neuvostoliiton talouden, yhteiskunnan ja politiikan tutkimuksessa.

ILMARI SUSILUOTO